Anatolij M.Naumänko. Das konzeptuelle Übersetzen (Goethes „Faust“ in ostslawischer Übersetzung). Zaporižž'a: Staatliche Universität Zaporižž'a, 1999. – 113 S.
Науменко А.М. Концептуальний переклад (“Фауст” Гете в східнослов'янських перекладах). – Запорізький державний університет, 1999. – 113 с.

Європейські інтеграційні процеси, які стають сьогодні дедалі інтенсивнішими, актуалізують, як ніколи, значення перекладу на загал і перекладознавства як його теоретичного осмислення зокрема. На тлі цього процесу виникає гостра потреба в глибоких перекладознавчих дослідженнях, передусім узагальнюючого, системного характеру. На наш погляд, рецензована монографія належить саме до таких досліджень. Вона демонструє нам принципово нові підходи до перекладу як такого, пропонує якісно інші, відмінні від традиційних, критерії оцінки його адекватності, обгрунтовує необхідність т.зв. “концептуального перекладу”, ефективність якого переконливо доводиться на численних прикладах інтерпретацій трагедії Ґьоте “Фауст” російськими (М.Холодковський, Б.Пастернак), українськими (І.Франко, М.Лукаш) та білоруськими (В.Сьомуха) перекладачами.

Головний постулат, який послідовно і неухильно проводиться в монографії і суть якого полягає не тільки в адекватному відтворенні змістовних та формальних особливостей оригіналу, не тільки в еквівалентному доборі лексичних, синтаксичних, фразеологічних та ін. засобів, а передусім у якомога точнішому дотриманні й збереженні авторської концепції першотвору, яка часто-густо не лежить на поверхні, а закорінена в світоглядній, філософській, естетичній, моральній позиції автора, видається вельми продуктивним. Такий підхід виводить по суті на новий рівень осягнення споконвічної перекладацької дилеми, сформульованої свого часу ще В.А.Жуковським, який розглядав її, висловлюючись лаконічно, як опозицію “духу” і “літери”, тобто як опозицію творчої інтерпретації та буквалістського тлумачення чужомовного тексту. Що стосується буквалізму, то від нього наше перекладознавство буцімто відмовилося вже досить давно, а от діапазон “творчих інтерпретацій” і сьогодні викликає бурхливі суперечки в силу невизначеності або розмитості своїх критеріїв. Автор рецензованого дослідження якраз і вводить нас у цю суперечливу проблематику, дає відчути недостатність навіть вельми талановитих і загальновизнаних перекладацьких версій, котрі, при всіх своїх безсумнівних здобутках, далеко не завжди витримують тест на “концептуальність”.

Зіставлення східнослов'янських перекладів ґьотівського “Фауста” на концептуальному рівні не тільки дозволяє глибше виявити адекватність відтворення засобами іншої мови основоположних ідейно-тематичних та філософських параметрів першотвору, передачу складної, багатошарової, полісемантичної структури трагедії Ґьоте, але й відкриває нові перспективи для аналогічних зіставлень у майбутньому, тобто має парадигматичний характер. В цьому якраз і полягає наукова новизна та практична вартість дослідження.

Безперечно, що окремі положення рецензованої монографії належать до дискусійних або, принаймні, допускають можливість інших тлумачень. Скажімо, ґьотівське зображення процесу пізнання, виражене уже в одній з перших сцен трагедії рядками:

Wo faß ich dich, unendliche Natur?
Euch Brüste, wo? Ihr Quellen alles Lebens? —

може втілювати не тільки по-фрейдистськи трактовану алегорію фізіологічного акту між чоловіком і жінкою, але й інший, не менш давній, обґрунтований К.Г.Юнґом архетип взаємостосунків матері й дитини, де природа-мати виступає як alma mater, мати-годувальниця, молоко якої є джерелом життя для її "сина" Фауста.

Певний спротив викликає також теза про те, що всі компоненти і будівельне риштування для перекладача вже виготовлені автором оригіналу. Такий погляд дещо механізує процес перекладу, створює уявлення про нього як про своєрідне переставляння готових словесних "кубиків", "блоків". Безперечно, що в оригіналі перекладачеві задаються чимало змістовних та формальних параметрів, особливо архітектонічно-композиційних, стилістичних, метричних (якщо мова йде про віршований твір) тощо, однак це ще далеко не *всі* компоненти, потрібні для створення нового тексту. Основне тут все-таки – творче переосмислення оригіналу, для якого необхідний художній хист, органічне, інтуїтивне, безпомильне відчуття мови, особливо тої, на яку перекладається іномовний твір, здатність вживатися, "вчуватися" (в дусі В.Воррінґера) в чужий текст, у чужий світ, – зрештою, просто перекладацький талант. Адже художній переклад – це мистецтво, він неодмінно несе на собі відбиток індивідуальної майстерності, індивідуального способу мислення, індивідуального стилю перекладача. На наш погляд, цими якостями аж ніяк не можна нехтувати.

Можливо, потребують також чіткішої диференціації і такі поняття, як переклад та переробка ("Bearbeitung", "обработка"). У всякому разі, переробка як один з видів міжлітературних зв'язків та впливів займає в ієрархії жанрово-видових форм своє законне місце поряд з перекладом, але не ототожнюється з ним. Згадаймо бодай, як охоче вдаються до переробок німецькі драматурги XX ст., скажімо, Б.Брехт, М.Фріш, Г.Мюллер, П.Гакс та ін., одначе від власне перекладів їхні твори даного типу відділяє досить відчутна межа. Але може бути, що тут ідеться лише про різне розуміння й тлумачення термінологічних понять, які необхідно уточнити. Адже існують ще й такі близькі або споріднені терміни, як переспів, адаптація тощо.

Втім, деякі суперечливі моменти зумовлені, як уже підкреслювалося вище, полемічним характером резензованої роботи, що, безсумнівно, належить до її сильних сторін. Однак не можна не погодитися з точкою зору японського германіста Наойї Кімури, яку повністю розділяє й автор даної монографії: відмінності між оригіналом і перекладом – за умови сприятливості всіх інших чинників – є, врешті-решт, наслідком об'єктивних закономірностей.

Загалом, монографія А.М.Науменка є вельми цікавим дослідженням в галузі перекладознавства, яке великою мірою долає інертність традиційних підходів, провокує на переосмислення багатьох усталених поглядів і дає матеріал для продуктивної дискусії як про сутність художнього перекладу, так і про об'єктивні критерії його оцінки.

Петро РИХЛО

Рецензія надійшла до редколегії 09.10.1999.